

Etymologie van Gent.

door

MAURITS GYSSELING

Aspirant van het N. F. W. O.

BIJ DEN AANVANG van een etymologische studie over *Gent* (1) is het gewis niet van belang ontbloot den stand van het onderzoek na te gaan. Weliswaar is een opsomming van de talrijke curiositeiten, door amateurs in den loop van voorgaande eeuwen voorgesteld, totaal overbodig; zij werden trouwens toch al vrij volledig verzameld door V. Tourneur (2). De stellingen, die in de 20^e eeuw zelf vooropgezet

- (1) Wij mochten bij het opmaken van deze studie verschillende zeer waardevolle inlichtingen ontvangen van wijlen Prof. Dr. L. Michel en Dr. J. Dhondt. Prof. Dr. H. van de Weerd, Dr. P. Lambrechts en Drs. R. Derolez verstrekten ons bereidwillig verschillende bibliografische gegevens. Aan Prof. Dr. E. Blancquaert en Dr. S.J. de Laet danken wij een paar opmerkingen. Dr. K. Roelandts deelde ons den uitslag van zijn onderzoek over *Chanelaus* mede. Z.E.H. kan. G. van den Gheyn en Prof. Dr. R. Apers verleenden ons met de grootste bereidwilligheid toegang tot de hun toevertrouwde archiefstukken en handschriften. Dr. F. Lyna was zoo vriendelijk een passus uit een handschrift op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel voor ons over te schrijven. Hun allen betuigen wij hier onzen oprechten dank.
- (2) V. TOURNEUR, *Histoire et étymologie de Gand*, in: ANNALES DU XXe CONGRES DE LA FEDERATION ARCHEOLOGIQUE ET HISTORIQUE DE BELGIQUE, Gand 1907, II, pp. 213-224. Volledigheidshalve moge aan de lijst van Tourneur het volgende toegevoegd worden. P. LANSSENS, *Alouden Staet van Vlaenderen*, Brugge 1841, p. 277; Gent heeft zijn naam van een *Castrum Ganda*, door de Romeinen aldaar gebouwd. ADRIAEN MEYNNE-VAN DE CASTEELE, *Sleutel om op het eerste zicht de echte en onwederlegelijke etymologien te vinden van de benamingen der steden, dorpen, gehuchten, enz., niet slechts van gansch België, maar van alle plaetsen op den aerdbodem, indien men met de vreemde talen bekend is*, Nieuwpoort 1862, p. 10: Gent is een plaats waar vele *genten* (mannetjesganzen) nestelden. De etymologie van *Meyne* is opmerkelijk omdat zij een ongelooflijk gebrek aan zoölogische kennis ver-raadt. Immers, als daar alleen mannetjesganzen verbleven en geen wijfjes, dan kon dat ganzengeslacht niet voorttelen en moest na korten tijd uitsterven.

werden dienen echter critisch ontleed te worden, waarbij op verdiensten en tekortkomingen dient gewezen te worden.

De eerste die op taalkundigen grondslag een etymologie voorstelde, was V. Tourneur in 1907 (3). Hij leidt *Gent* af van Keltisch *condate* « confluent » (« samenvloeiing »), dat aan de talrijke namen *Condé*, *Condes*, *Condat* in Frankrijk ten grondslag ligt (4). Tourneur vestigt er terecht de aandacht op dat in het Germaansch *o* tot *a* geworden is, en wel laat genoeg opdat verschillende door de Germanen overgenomen Keltische toponiemen aan deze evolutie zouden kunnen deelnemen (Tourneur haalt als voorbeelden *Mosa* » *Maas* en *Orolaunum* » *Aarlen* aan). Zeer gegrond is eveneens de opmerking dat in het Keltisch anlautend vóór vocaal *k* tot *g* kan overgaan (nl. door lenitie). En ten slotte is syncope van de middensilbe zoowel in het Germaansch als in het Keltisch mogelijk,

Een chronologisch onderzoek plaatst deze taalverschijnselen echter in een heel ander licht. Vermits ook de etymologieën van *Vercoullie* en *Carnoy* op den overgang *o* » *a* steunen, is het noodig dit verschijnsel zoo nauwkeurig mogelijk chronologisch te situeeren.

Reeds het oudste overgeleverde Germaansche taaldokument, de inscriptie *harigasti teiwa* op den helm van Negau, die zeker dateert van vóór 181 v. C. en waarschijnlijk zelfs uit de 3e eeuw v. C. (5), bevat twee Germaansche *a*'s uit *o*: Germ. *gastiz* (cf. Lat. *hostis*) en Germ. *harjaz* (cf. Kelt. *corio-*). Bijgevolg is, vóór 181 v.C., in minstens één Germaansch dialect en in verschillende posities, de overgang in hoofdtonige silbe reeds voltrokken. Evenzoo bevatten alle Germaansche leenwoorden in het Finsch in hoofdtonige silbe *a* uit *o* (6). De Germaansche namen door Grieksche en Latijnsche auteurs overgeleverd bevatten dan ook in dezelfde positie in alle gevallen *a* uit *o* (7).

Op dezen overgang volgde een periode tijdens dewelke het Ger-

(3) Zie noot 2; cf. ib I, pp. 273-274.

(4) ALBERT DAUZAT, *La toponymie française*, Paris 1939, pp. 185-186, beschouwt *condate* als prae-Keltisch.

(5) F. ALTHEIM und E. TRAUTMANN, *Vom Ursprung der Runen*, Frankfurt a. M. 1939, p. 37.

(6) T.E. KARSTEN, *Fortschritte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung seit Thomsen*, in: GERMANISCH-ROMANISCHE MONATSSCHRIFT XVI (1928), p. 367.

(7) M. SCHOENFELD, *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen*, Heidelberg 1911, p. XVII.

maansch geen o in hoofdtonige silbe bezat, zoodat in leenwoorden uit vreemde talen o door a vervangen werd. De namen van Keltische volkeren als *Bajóz, Lat. *Boii* (in *Baihaim « Bohemen » en *Baivarii* « Beieren ») (8) en *Walhóz (« Walen»), Lat. *Volcae*, kunnen in deze of in de voorgaande periode ontleend zijn.

Ons doel is thans te bepalen wanneer het Germaansch opnieuw een o in hoofdtonige silbe bezit. Een reeks Keltische toponiemen in Rijn- en Mainstreek doet hiertoe een probaat middel aan de hand. Keltisch o is bij overname in het Germaansch bewaard in: *Bonna* » *Bonn* (9), *Moenus* » *Moin* (10), *Borbetomagus* » *Wormatia* » *Worms* (11), maar is vervangen door a in *Mogontiacum* » *Maguntia* » *Mainz* (12). Nu hebben de Germanen (nl. Sweben) het Maingebied gekoloniseerd in het begin van de eerste eeuw v. C. (13); ook al werden zij in de streek van Frankfurt-Mainz-Worms geheel of grootendeels gekeltiseerd of geromaniseerd, de Limes liep zoo dicht ten noorden en oosten van deze streek dat de namen van de steden Mainz en Worms op continue wijze bij de Germanen moeten bekend gebleven zijn; de bovenloop van den Main is sedert het begin van de eerste eeuw v. C. Germaansch gebleven. Met Bonn waren de Germanen (Ubii) waarschijnlijk reeds vroeger bekend.

In het begin van de eerste eeuw v. C. bezaten de Germanen dus

-
- (8) SCHOENFELD, op. cit., pp. 41-42. FOERSTEMANN-JELLINGHAUS, *Alt-deutsches Namenbuch, Ortsnamen I* (Bonn 1913), 510-515.
- (9) Inscriptie: *Bon(nensibus)*: ALEXANDER RIESE, *Das rheinische Germanien in den antiken Inschriften*, Leipzig-Berlin 1914, n° 2368. Cf. A. RIESE, *Das rheinische Germanien in der antiken Litteratur*, Leipzig 1892, V 57-63, 93, 110, X 51, XIII 86, 102, 109, 114, 150. FOERSTEMANN-JELLINGHAUS, op. cit., I, 538. Wij doen in de eerste plaats beroep op inscripties omdat deze in origineel bewaard gebleven zijn en, althans wat ons materiaal betreft, in de streek zelf vervaardigd werden, dus veel betrouwbaarder zijn dan de vormen bij Griekse en Latijnsche auteurs.
- (10) Inscriptie: *Moenus*: RIESE, *Inschriften*, n° 2155. Cf. RIESE, *Litteratur*, VII 7, enz. FOERST., op. cit., II (1916), 307-308. Nog in de 12^e eeuw uitsluitend *Moin* (FOERST. gaat niet verder dan de 12^e eeuw). De jongere vorm *Main* ontstond zonder twijfel naar analogie met den naam van de stad *Mainz*, die aan de monding van de rivier ligt.
- (11) Inscriptie: *Bor(betomagi)*: RIESE, *Inschriften*, n° 2118. Cf. RIESE, *Litt.*, XIII 86, 105, 111. FOERST., II 1424.
- (12) Inscripties: *Mogontiacensibus*, *Mog(ontiaco)*: A.W. BYVANCK, *Excerpta Romana II: Inscripties*, 's Gravenhage 1935, n°s 414, 1309, 1593. RIESE, *Inschriften*, n°s 1968, 2120, 2121, 2125, 2134. RIESE, *Litt.*, V 53, enz. FOERST., II 308.
- (13) LUDWIG SCHMIDT, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Westgermanen*, I (München 1938²), pp. 129-130.

reeds een o vóór *i* alsmede vóór *n* en *r*, dus vóór nasalen en liquidae, maar nog niet vóór *g*. Bijgevolg waren in het begin van de eerste eeuw v. C. *m n l r* niet langer sonantisch, maar hadden zich reeds tot *om on ol or* ontwikkeld, zoodat *om on ol or* in de leenwoorden ongewijzigd bleven. De Germanen bezaten echter nog geen o vóór andere consonanten.

Deze verkrijgen zij pas in den loop van de eerste eeuw v. C. De Latijnsche leenwoorden in het Germaansch behouden immers hun hoofdtone o in alle posities, zoodat waarschijnlijk reeds in de tweede helft van de eerste eeuw v. C. het Germaansch in alle posities in hoofdtone silbe een o bezit.

Dat *Mosa* tot *Mase* » *Maas* geëvolueerd is, spreekt vanzelf. Als, zooals het waarschijnlijk is, de Harpstedter urnen Germaansch zijn, dan hebben Germanen reeds in de 5^e eeuw v. C. den benedenloop van de Maas overschreden. Ook als men wilde aannemen dat deze eerste scharen naderhand geheel of gedeeltelijk gekeltiseerd zijn, dan nog ligt het voor de hand dat de naam van de Maas op continue wijze bij de Germanen aan den Rijn bekend gebleven is.

Schijnbaar is *Orolaunum* » *Aarlen* met onze bevindingen in tegenspraak. *Orolaunum* is overgeleverd op een plaatselijke Romeinsche inscriptie: *Orol(aunenses)* en in het Itinerarium Antonini: *Orolauno* (14). Germaansche invloed is bij de Trevieren practisch nul (15), zoodat *Aarlen* pas bij de Frankische landname gegermaniseerd werd. In *Orolaunum* zou dus de substitutie van o door a nog gebeurd zijn toen de Germanen reeds sedert minstens vijf eeuwen een o in dergelijke positie bezaten. Maar: *Aarlen* ligt bij de taalgrens; zoowel de Fransche vorm (*Arlon*), als de Deutsche (*Arel*) bevat een a: deze moet bijgevolg prae-Germaansch zijn. Vermoedelijk hebben wij met Keltische volks-etymologie (*are* « aan », « ten oosten van ») te doen.

Het geval van *Gent* is thans duidelijk. In het latere graafschap Vlaanderen alsmede in een groot gedeelte van het latere hertogdom Bra-

(14) J. BREUIER, *Le nom d'Arlon à l'époque romaine*, in: ACADEMIE ROYALE DE BELGIQUE, BULLETINS DE LA CLASSE DES LETTRES, 5e SERIE, TOME XXIV (1938), p. 136-137. PAULY-WISSOWA, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Neue Bearbeitung, XXXV (Stuttgart 1939), 1144-1145.

(15) P. LAMBRECHTS, *Où en est le problème de la nationalité du peuple trévire*, in: ANTIQUITE CLASSIQUE VII (1938), pp. 359-381. H. KOETHE, *Das Trevererproblem im Licht der Archäologie*, in: RHEINISCHE VIERTELJAHRSBLAETTER IX (1939), pp. 1-22.

bant sprak men nog in Gallo-Romeinischen tijd Keltisch; er is in Vlaanderen in dien tijd slechts één spoor van Germaanschen taalinvoer: *Temsche* (16). Keltische *o* is hier dan ook steeds bewaard: *Cortoriaco* » *Kortrijk*, *Rotano* » (*pagus*) *Rodan(ensis)*, *Roden(burg)*. Wat meer is, uit een studie van de oude vormen van *Gent* blijkt duidelijk dat *Gent* pas bij de Frankische landname in Germaanschen mond geraakt is. Er is geen enkele factor van analogie of volksetymologie die de *a* zou kunnen verklaren. *Gand* kan derhalve onmogelijk op een Keltisch woord met *o* teruggaan: toen de Germanen den naam overnamen, bezaten zij sedert meer dan vijf eeuwen een *o* in deze positie.

Tegen de etymologie van *Tourneur* pleit vervolgens het feit dat Keltisch *k* in het Vlaamsche land nergens tot *g* geëvolueerd is (17). Alleen *Gent* zou een uitzondering vormen. Ook de *Condate's* in Frankrijk bewaren hun *k*. Een doorslaand argument tegen *Tourneur* is dit evenwel niet: wij weten nog te weinig van het Belgisch Keltisch.

Ten slotte kan de etymologie van *Tourneur* de *e* in *Gent* niet verklaren.

Van hetzelfde jaar 1907 dagteekent de etymologie van *Monseur* (18): *Gent* is af te leiden van een Keltisch *gandon*. Het is echter taalkundig volstrekt onmogelijk dat Kelt. *gandon* tot Germ. *gend* zou kunnen leiden, en een Kelt. *gandon* bestaat niet.

De eerste taalkundige verklaring die volgt op *Tourneur* is die van *Vercoullie* (19). Hij neemt aan dat èn aan *Gent*, èn aan *Gentbrugge* èn aan *Gontrode* een Keltisch *gond*; zijnde een nog niet bekende waternaam, ten grondslag zou liggen. *Gandavum* zou een compositum zijn met als tweede lid Germ. *awjō* « waterachtige weide ». Deze etymologie stuit echter op hetzelfde bezwaar als die van *Tourneur*: *Gond*, gelegen op de plaats waar *Gent* ligt, kan onmogelijk tot *Gand* worden. Vervolgens is het erg verdacht dat het Leievak waaraan *Gent* ligt, het Scheldevak waaraan *Gentbrugge* ligt, en de beek waaraan *Gontrode* ligt, één

(16) J. DHONDT-M. GYSSELING, *Essai sur les origines de la population de la Flandre*, dat binnen kort zal verschijnen.

(17) B.v. *Cortoriacum* » *Kortrijk*, * *Camisiacum* » *Kemzeke*.

(18) EUGENE MONSEUR, in: ANNALES DU XXe CONGRES DE LA FEDERATION ARCHEOLOGIQUE ET HISTORIQUE DE BELGIQUE, Gand 1907, I pp. 274-276.

(19) JOS. VERCOULLIE, *L'étymologie de Gand*, in: ANNALES DU XXIIIe CONGRES DE LA FEDERATION ARCHEOLOGIQUE ET HISTORIQUE DE BELGIQUE, Gand 1913, I pp. 247-249 en II pp. 120-121.

enkelen eigennaam (*Gond*) droegen. Dat Gandavum zou samengesteld zijn met *awjô*, wordt door de oudste grafie (*Gandao*) zeer duidelijk weerlegd. Ten slotte kan de etymologie van Vercoullie de *e* in *Gent* niet verklaren.

Een komische interpretatie werd verdedigd door Raepsaet (20), die ze aangetroffen had in de geschriften van zijn overgrootvader Jean-Joseph Raepsaet. De Germanen waren, zegt Raepsaet, nomaden en veranderden elk jaar van woonplaats. « Autant de fois qu'ils changeaient de place, autant de fois leurs nouveaux stationnements devaient acquérir le même nom ». Als voorbeelden hiervan haalt Raepsaet o.m. *Kerkhem*, *Kerken*, *Kerkhoven* aan (het is hem natuurlijk volledig onbekend dat de Germanen heidensch waren). Vermits wij nu, zegt Raepsaet, ook in Gelderland een *Gent* aantreffen (21), is de etymologie van *Gent* opgelost.

Commentaar overbodig.

Carnoy (22) keerde terug tot de etymologie van *Tourneur*: *Gand* uit *Condate*. Alleen voert hij voor de ontwikkeling *k* > *g* een nieuw voorbeeld aan: *gordijn* uit Lat. *cortina* « behangsel ». Dat evenwel in een te *Gent* gelegen *Condate* o niet in *a* kon overgaan, bleek boven reeds duidelijk. Maar ook *gordijn* verlangt een critisch onderzoek. Dat wij voor een intern Nederlandsche klank-evolutie *k* > *g* zouden staan, is a priori verdacht omdat *gordijn* een unicum zou zijn in het Nederlandsch. Nu komt *cortina* « behangsel » voor het eerst voor bij Isidoor van Sevilla (7^e eeuw) (23). De gewone Middelnederlandsche vorm is *cortine*; daarnaast komt in het laat-Middelnederlandsch ook *gordine* en *gardine* voor. Deze afwisseling *o* - *a* is een duidelijke aanwijzing dat beide laatste vormen ontleend zijn aan het Fransch; cf. *arduin* (Ofra. *ordon*), kardeel (Ofra. *cordel*), *karwei* (Fra. *corvée*), *gareel* (Ofra. *gorèl*), *kantoor* (Fra. *comptoir*), enz. Welnu, het Waalsch kent den vorm *gordène*, ende evolutie *k* > *g* in den anlaut is in dit dialect een gewoon verschijn-

(20) ib. (zie nota 19), I 252-256.

(21) Het is duidelijk dat dit Geldersche *Gent* (oudere vorm *Gannita*) met het Vlaamsche *Gent* niets te maken heeft.

(22) ALBERT CARNOY, *Origine des noms de lieux des environs de Bruxelles*, Bruxelles s.d., p. 26.

(23) Verband met klassiek Latijn *cortina* « ketel » is allesbehalve zeker. Cf. OSCAR BLOCH et WALTHER VON WARTBURG, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, I (Paris 1932) s.v. *courtine*.

sel (24); cf. b.v. *gogne, golé, golète, gossé, goßson*, enz., met telkens *g* uit *k* (25). Te Luik komt *gordine* al voor in de tweede helft van de 14e eeuw, nl. bij Jean d'Outremeuse (26). Vermits Tobler-Lommatzsch s.v. *cortine* (27) verwijzen naar *gordine* in een nog niet verschenen deel, bestaan er in het Oud- en Middelfransch misschien nog andere voorbeelden. Verder komt in deze taal het van *gordine* afgeleide verbum *engordiner* voor, en wel, blijkens Tobler-Lommatzsch (28), bij Chrétien de Troyes, Perceval (Champagne, tweede helft 12e eeuw), Jean de Tuin (Thuin, Henegouwen, midden 13e eeuw) (29), Baudouin de Sebourc (Valenciennes, midden 14e eeuw) (30) en in het Conte de la femme chaste. Middelnederlandsch *gordine, gardine* is dus ongetwijfeld ontleend aan het Pikardisch of het Waalsch, m.a.w. de ontwikkeling *cortina* » *gordine* is Romaansch, niet Nederlandsch; de opmerking van Carnoy vervalt dus.

Delvin (31) verkondigt in 1932 dat hij er in geslaagd is de oplossing van het « problème étymologique gantois » te ontdekken. *Gent* is, zoowel fonetisch als semantisch, identisch met :

Gondar, en Abyssinie, près d'un affreux bas-fond.

Gando, ville d'Afrique méridionale entre des collines escarpées et un affluent du Sokoto.

Gardiole, ville et poste français, à l'embouchure du Sénégal.

Gandi et *Gando*, villes et contrées du Soudan et du Sahara français.

Ganda, de nombreux noms de cette forme existent au Congo et régions voisines.

-
- (24) « On sait que le changement de *k* en *g* à l'initiale est un phénomène fréquent dans notre dialecte »: JEAN HAUST, *Étymologies wallonnes et françaises*, Liège-Paris 1923, p. 105.
- (25) JEAN HAUST, *Dictionnaire liégeois*, Liège 1929-33, sub littera *g*.
- (26) AUG. SCHELER, *La geste de Liège par Jehan des Preis, dit d'Outremeuse*, *Glossaire philologique* (MEMOIRES DE L'ACAD. ROY. DES SCIENCES, DES LETTRES ET DES BEAUX-ARTS DE BELGIQUE, XLIV, 1882); p. 169.
- (27) ADOLF TOBLER-ERHARD LOMMATZSCH, *Altfranzösisches Wörterbuch*, Berlin 1925-, II kol. 919-921.
- (28) *ib.*, III, kol. 254-256.
- (29) GASTON PARIS, *La littérature française au moyen âge*, Paris 19145, p. 83.
- (30) EDMOND RENE LABANDE, *Étude sur Baudouin de Sebourc*, Paris 1940, pp. 66-67.
- (31) D. DELVIN, *Le nom de Gand*, 16 pages sur beau papier, prix 3 francs, Mons 1932.

Ganda et *Gonda*, en Inde septentrionale, dans une plaine fertile et entre deux rivières.

Gandavè, au Bélouchistan (Asie), sur un torrent.

N'oublions pas *Gandhi*, meneur révolutionnaire hindou.

De schrijver legt daarbij echter een ongelooflijk gebrek aan geografische kennis aan den dag: hij vermoedt nl. niet eens dat naast Azië en Afrika ook Amerika en Oceanië bestaan. Welnu, reeds een oppervlakkig onderzoek liet ons toe zijn gegevens aanzienlijk aan te vullen: *Gandi* (Panama), *Gandy* (Ver. St., Nebraska), *Gandara* (Argentinië, prov. Buenos-Aires), *Gondé* (Nieuw-Caledonië), enz. Het ligt toch voor de hand dat *Gent* evengoed aan een Papoeaansche of Patagonische taal, als aan een Kaffertaal kan ontleend zijn.

Hulde dient evenwel gebracht te worden aan de groote voorzichtigheid van Mansion die, daar hij er niet in geslaagd was oude vormen te ontdekken die ondubbelzinnig in een bepaalde richting wezen, zich van elke hypothese onthouden heeft (32).

Een algemeene critiek tegen de etymologen van *Gent* is trouwens, dat zij steeds goochelden met hypothesen; het is integendeel de taak van den etymoloog, allereerst de oudste attestaties op te sporen, waarna hij deze moet ontleden en hun oorsprong vaststellen.

De oudste attestaties van *Gent* zijn de volgende:

eerste kwart 8^e eeuw: pagum quendam praeter fluenta Scaldi fluvii, cui vocabulum Gandao indidit antiquitas (*Vita S. Amandi*, volgens de reconstructie, op grond van de verschillende copieën, door KRUSCH: *M. G. H., Script. rer. merov.*, V, p. 436). De codex die, volgens Krusch, de barbaarsche vormen het trouwst bewaard heeft (« formas barbaras partim optime servavit », ib. p. 412), heeft: pagum quendam praeter fluenta Scaldi fluuii cui uocabulum est Gandao indidit (Kon. Bibl. Brussel, hs. 14650-59 (cat. 3236), fol. 91; 10^e eeuw). De eveneens uit het eerste kwart van de 8^e eeuw stammende inhoudstafel heeft: De pago cui uocabulum est Gandao (naar den tekst van het Brusselsche hs.,

(32) JOS. MANSION, *Oud-Gentsche Naamkunde*, 's Gravenhage 1924, p. 128. Zoo ook in zijn *Voornaamste Bestanddeelen der Vlaamsche Plaatsnamen*, Brussel 1935, p. 47, waar hij tevens terecht elk verband verwerpt met het in de Alpen bewaarde praë-Keltische relictwoord *ganda* « terrain rocailleux à la suite d'un éboulement ». Tegen dit *ganda* alsmede tegen Middeliërsch *gand* « étroit » ook CARNOY, *Dictionnaire étymologique du nom des communes de Belgique*, Louvain 1939-40, p. 207, waar hij echter zijn hypothese in verband met *gordijn* staande houdt.

fol. 87). Blijkens de verschillende copieën is de vorm *Gandao* zonder eenigen twijfel juist. De oudste copie, geschreven in de S. Pietersabdij te Gent in het 3^e kwart van de 9^e eeuw, heeft echter den vorm gelatiniiseerd en ook den zinsbouw gewijzigd: *audiuit pagum esse quendam praeter fluentia Scaldi fluuii cui uocabulum est Gandauum* (Univ. bibl. te Gent, hs. 224, fol. 9v^o), met in den inhoudstafel: *De pago cui uocabulum est Gandauus* (ib., fol. 3r^o).

eerste kwart 8^e eeuw, verschillende copieën: *municipiorum ... Gandensi etiam* (*Vita S. Eligii*, M. G. H., *Script. rer. merov.*, IV, p. 695).

811, verschillende copieën: inde ad Scaldim fluvium veniens in loco qui Gand vocatur, naves ad eandem classem aedificatas aspexit (*Annales Regni Francorum*, uitg. F. KURZE, M. G. H., *Script. rer. germ. in usum scholarum*, 1895, p. 135).

819, orig.: ex monasterio quod dicitur ganda quod est situm in pago brabantinse (Archief S. Baafskathedraal Gent, S. B. I 2).

tusschen 819 en 830 (33), verschillende copieën: in castro cuius vocabulum est Gandavum; in loco qui dicitur Gandavum castrum (*Vita S. Bavonis*, M. G. H., *Script. rer. merov.*, IV, pp. 537 en 545).

830, copieën 9^e en 10^e eeuw: de monasterio Sancti Bavonis, quod situm est iuxta Scaldim in loco Ganda vocato (EINHARDI *Translatio et Miracula SS. Marcellini et Petri*, M. G. H., SS., XV, 260).

tusschen 850 en 872 (34), gelijktijdige copie: monasterium quod dicitur blandinium in castro gandauo situm (*Suppletio Milonis*, Univ. Bibl. Gent, hs. 224, fol. 19v^o).

864, org.: monasterii sancti petri et sancti bauonis quod uocatur ganth super fluuium scalth siti (S. Baafskath. Gent, S. B. I 5).

munten onder koning Karel den Kale (840-875): GANDAVVM (MAURICE PROU, *Les monnaies carolingiennes*, Paris 1896, pp. 28-29).

derde kwart 9^e eeuw (verschillende copieën?): in portu Ganda (*Martyrologium S. Usuardi*, in AASS, Junii VI, p. 513).

880: Gend, hs. A; Gent, hs. E (*Anglo-Saxon Chronicle*, uitg.

---

(33) F. BLOCKMANS, *De twee opeenvolgende Gentsche « Portus »*, in: HAND. V. H. GENOOTSCHAP SOCIETE D'EMULATION TE BRUGGE, LXXXII (1939), p. 59.

(34) EDOUARD DE MOREAU, *Saint-Amand, apôtre de la Belgique et du Nord de la France*, Louvain 1927, p. 55.

CHARLES PLUMMER. *Two of the Saxon Chronicles parallel*. Oxford 1892-99).

Gandensis in de *Noticia brevis de fundatione coenobii Bland.* (Univ. Bibl. Gent, hs. 224, fol. 70r^o) is niet van de 9^e eeuw, zooals Mansion (*O. G.N.*, p. 127) meent, maar van het midden van de 10^e eeuw (35). Het is overbodig de zeer talrijke vormen van na de 9^e eeuw aan te halen.

Men dient twee groepen grafieën te onderscheiden: *Gandao*, *Gandavum* (zijnde oorspronkelijk de pagus) en *Gand*, *Gend* (nom.), *Ganda* (dat.), adjectief *Gandensis* (zijnde oorspronkelijk de localiteit zelf). Reeds in het midden van de 9^e eeuw evenwel worden beide groepen verward.

Venmits wij voor het taalkundig karakteriseeren van *Gand* ook moeten steunen op *Gandao*, zullen wij eerst dezen laatsten vorm onderzoeken.

Het element *ao* is chronologisch zeer goed in te schakelen in de evolutie *au* > *ô* in het Oudnederlandsch. Het is bekend dat in het Oudhoogduitsch deze overgang gebeurt over een stadium *ao*, en wel in het (Hoogduitsche) Frankisch en Alemannisch ca. 750-760 (36). Welnu, in het Oudgentsch komt *au* voor in *Sclautis* (7^e eeuw, copieën 10^e en 11^e eeuw, *Fragm. Bland.* en *Liber Traditionum*, uitg. FAYEN, pp. 34 en 45; later *Scloia*) en in *Chanelaus* (1^e kwart 8^e eeuw, *Vita S. Amandi*, later *Kalloos* op het Kiel, Antwerpen) (37). In dezelfde bron als *Chanelaus* verschijnt ook *Gandao* (38). Later komt alleen nog *ô* voor. Bijgevolg is in het Oudgentsch de overgang *au* > *ao* > *ô* al begonnen in het eerste kwart van de 8e eeuw, d.i. verschillende decennia vroeger dan in het Oudhoogduitsch; het oudste voorbeeld komt voor in den auslaut.

---

(35) ET. SABBE, *Etude critique sur le diplôme d'Arnoul I, comte de Flandre, pour l'abbaye de Saint-Pierre à Gand (941)*, in: *ETUDES D'HISTOIRE DEDIEES A LA MEMOIRE DE HENRI PIRENNE* (Bruxelles 1937), pp. 299-330.

(36) WILHELM BRAUNE-KARL HELM, *Althochdeutsche Grammatik*, Halle/S. 1936, § 45. In het Oudhoogduitsch gebeurt deze overgang echter niet in alle posities.

(37) K. ROELANDTS, *Toponymische studie over het land van Boom* (doct. diss. Leuven 1943, onuitgegeven).

(38) Weliswaar is de *Vita Amandi* geschreven door een klerk van het bisdom Noyon (DE MOREAU, op. cit., pp. 13, 30-33 en 50-51), maar de pagus Gandau is één van de weinige streken waarover hij goed ingelicht was, en dit dank zij den priester Bonus (of Bona?), die uit dezen pagus afkomstig was. *Chanelaus* en *Gandao* behoren tot de taal van dezen priester en zijn bijgevolg Oudgentsch.

Gandau nu staat niet alleen. Wij hebben eveneens: *Hainau* (Hene-gouwen) (39), *Darnau* (Namen) (40), *Masau* (41), *Islo* (42), *Salo* (43), *Tellau* (Talou, Seine-Inférieure) (44), *Vimnau* (Vimeu, Somme) (45), *Andegavus* (Anjou), enz., alle pagi. Een pagus *Vellau* in het gebied van de Tongeren komt al voor in Gallo-Romeinschen tijd blijkens een inscriptie ontdekt te Birrens (Schotland): Deae Ricagambædae Pagus Vellaus, milit(ans) (in): Coh(orte) II Tung(rorum) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) (46). *Gandau*, blijkens den context in de *Vita Amandi* zelf een pagus-naam, is in deze lijst van pagusnamen zeer goed in te schakelen. Vermoedelijk hebben wij te doen met het Indo-europeesche suffix *au*, dat vooral in Gallië talrijke pagusnamen gevormd heeft, zoodat, wat dit aspect van het suffix betreft, Keltische invloed op het Germaansch niet uitgesloten is (47).

Wat den stadsnaam zelf betreft, deze verschijnt onder twee vormen: nom. *Gand*, *Gend* en dat. *Ganda*, (48). Dit wijst niet groote waarschijnlijkheid op een *a*-stam; een *ô*-stam of consonantische stam is beslist uit te schakelen; hoogstens zou nog een *i*-, *u*- of *ja*-stam in aanmerking kunnen komen. *U*-stammen zijn zeer zeldzaam; afleidingen op *-ensis* kennen wij niet; blijkens *Hainuensis* en *Darnuensis* (de latijnsche afleidingen van *Hainau* en *Darnau*) valt de *u* in dergelijke positie niet weg, zoodat wij, in het eerste kwart van de 8^e eeuw, indien *Gand* een *u*-stam was, *Ganduensis* en niet *Gandensis* zouden verwachten. Ware *Gand* een *i*- of *ja*-stam, dan zouden wij, in het eerste kwart van de 8^e eeuw, blijkens *Blandiniensis*, *Hasnoniensis*, *Sithiensis*, enz., ook *Gandiensis* verwachten; van *a*-stammen daarentegen zijn afgeleid:

-
- (39) CH. DUVIVIER, *Recherches sur le Hainaut ancien*, Bruxelles 1865, p. 30 en passim.
 (40) C.G. ROLAND, *Toponymie namuroise*, in: ANN. SOC. ARCHEOL. NAMUR, XXIII (1899), p. 476.
 (41) FOERST., op.cit., II 326. Cf. H. VAN DE WEERD, *De Maasgouw* (Pagus Masau), in: *Mélanges Camille de Borman*, Liège, 1919, pp. 47-56.
 (42) FOERST., op. cit., I 1592. L.P.H.C. VAN DEN BERGH, *Handboek der Middelnederlandsche Geographie*, 's Gravenhage 1872², p. 180.
 (43) VAN DEN BERGH, op. cit., p. 178. FOERST., op. cit. II 660
 (44) FR. PETRI, *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich*, Bonn 1937, p. 440.
 (45) PETRI, op. cit., p. 386.
 (46) BYVANCK, op. cit., II n° 1236. Cf. P. MARCHOT, *Le pagus Vellavus*, in: *REVUE BELGE DE PHILOGIE ET D'HISTOIRE IX* (1930), pp. 897-898.
 (47) Cf. over dit suffix o.m.: P. MARCHOT, *Les noms de lieu gaulois en -auos, -aua, -auon*, in: *REVUE BELGE PHIL. HIST. I* (1922), pp. 641-648.
 (48) Cf. over de Oudgentsche casus-uitgangen: MANSION, O.G.N., pp. 279-280.

Andoverpenses, Rodanensis, Tornacensis, Cortoriacensis, enz. (49). Ten slotte zouden wij, indien *Gand* een *i-* of *ja-*stam was, blijkens *Frisiavi*, als naam van den pagus *Gandiau*, niet *Gandau* verwachten. *Gand*, *Gend* is dus zonder eenigen twijfel een *a-*stam.

Dit beteekent afwezigheid van een umlautsfactor. De vorm *Gend* berust dus niet op umlaut. Evenmin is *Gend*, voor het eerst geattesteerd in 880 in de Angelsaksische kroniek, een specifiek Engelsche ontwikkeling vermits 1° *Gand* in deze taal, bij ontstentenis van een umlautsfactor, onvermijdelijk ofwel *Gand* bleef ofwel tot *Gond* evolueerde (50) en 2° *Gent* ook de Middel- en Nieuwnederlandsche vorm is.

Voor het verklaren van de alternatie *Gand-Gend* kunnen wij dus niet op een umlaut beroep doen. Een dergelijke alternatie ware in het Germaansch wel door ablaut te verklaren (*e-a* uit Ie. *e-o*). Doch in dit bijzonder geval stuit zulks op onoverkomelijke bezwaren. Inderdaad is in het Germaansch *e* vóór gedekte nasaal tot *i* geworden. De oudste Germaansche leenwoorden in het Finsch bewaren nog *e*; b.v. *rengas* « ring » (51). De Oernoordsche runeninscripties, waarvan de vroegste uit het einde van de 3^e eeuw n.C. dagteekenen, bevatten zonder uitzondering reeds *i* (52). Blijkens de Germaansche persoons- en volksnamen overgeleverd door Grieksche en Latijnsche auteurs, heeft de evolutie *e* > *i* vóór gedekte nasaal zich voorgedaan tijdens de eerste eeuwen na Chr., en zeker vóór de 4^e eeuw (53).

Dat de naam van de stad *Gend* is en niet *Gind*, bewijst dus niet alleen dat het woord niet Germaansch van oorsprong is (en dus geen Germ. ablaut bij *Gand* bevat), maar zelfs dat het niet tot den Germaanschen taalvoorraad heeft behoord vóór de 3^e-4^e eeuw na Chr., m.a.w. de streek van Gent werd pas na de 3^e eeuw n.C. door Germanen gekoloniseerd. Vermits tusschen de evolutie *e* > *i* vóór gedekte nasaal en de mogelijkheid van een nieuwe *e* vóór gedekte nasaal een zekere tijd moest

---

(49) Wel loopen in lateren tijd, bv. in de 11^e-12^e eeuw, wanneer het gevoel voor de verschillende stammen verloren gaat, *-ensis*, en *-iensis* vaak door mekaar, bv. *Truncinensis, Trunciensis* (O.G.N., p. 75).

(50) E. SIEVERS-K. BRUNNER, *Altenglische Grammatik*, Halle/S. 1942, § 79.

(51) KARSTEN, *op.cit.*, p. 366.

(52) ALEXANDER JOHANNESSEN, *Grammatik der urnordischen Runeninschriften*, Heidelberg 1923, p. 9.

(53) SCHOENFELD, *op.cit.*, pp: XVIII-XIX.

verloopen, mag gerust aangenomen worden dat Gent pas bij de Fran-
kische landname Germaansch geworden is.

Een Germaansch etymon voor Gent is trouwens onbekend.

Door het Latijn is de afwisseling *e-a* in *Gend* niet te verkla-
ren (54); ook deze taal levert geen etymon op.

Het ligt daarentegen vóór de hand dat deze alternatie Keltisch is.
Inderdaad heeft het Keltisch de Indo-europeesche *e* en *o* vrijwel alge-
meen bewaard. Ie. sonantische *m n l r* hebben in het Keltisch tot ver-
schillende evoluties aanleiding gegeven; daarbij zijn *n* en *m* vóór explo-
sieven en in den absoluten auslaut in het Iersch tot *en, em*, in het Bri-
tannisch en het Gallisch tot *an, am*, vóór vocalen en spiranten steeds
tot *an, am* geworden (55). *Gend-Gand* kan dus in het Keltisch op ablaut
berusten (*e-nul*). Dit is evenwel niet noodzakelijk: inderdaad bewerkt
g in het Keltisch vaak den overgang van voorafgaande of volgende
e tot *a* (56). Ten slotte komt de afwisseling *e-a* vóór nasalen of liquidae
in Gallische woorden zoo vaak voor (57), dat wij in veel gevallen met
analogie zullen te doen hebben.

Langs zuiver fonetischen weg komen wij dus tot de vaststelling dat
Gend, Gand Keltisch is en dat misschien *Gend* primair, *Gand* secun-
dair is.

Wij treffen echter geen Keltisch woord *gend*, of *gand* af te leiden
uit of afwisselend met *gend*, aan. Dit hoeft niet te verwonderen: wat
wij aan Gallisch taalgoed bezitten is vrij poover, en het insulair Keltisch
representeert een jonger stadium en een andere tak van de gemeen-
Keltische taal. Als wij echter bij onze redeneering geen vergissing
begaan hebben, dan moeten wij, langs analytisch-comparatistischen
weg, naar alle waarschijnlijkheid verwante vormen aantreffen, die tot
het bestaan van een Keltisch *gend* laten besluiten.

Welnu, *gend* is te splitsen in *gen + d*, onverschillig of *d* (i.e. *d* of

-
- (54) Niet verwarren met de waarschijnlijk uit de 4^e eeuw v.C. dateerende Latijnsche
evolutie *a > e* in middensilben (b.v. *pareo - peperci*). Cf. STOLZ-SCHMALZ,
Lateinische Grammatik, in fünfter Auflage völlig neu bearbeitet von M. LEU-
MANN und J.B. HOFMANN, München 1926, pp. 82-83.
- (55) HOLGER PEDERSEN, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*,
Göttingen 1909-13, I § 31. HENRY LEWIS and HOLGER PEDERSEN, *A
Concise Comparative Celtic Grammar*, Göttingen 1937, § 8.
- (56) PEDERSEN, op. cit., § 28, 7°.
- (57) G. DOTTIN, *La langue gauloise*, Paris 1920, pp. 57-58. Cf. eveneens P. MAR-
CHOT, *Le Pagus Namucensis*, in: *REVUE BELGE PHIL. HIST.* X (1931).
pp. 531-539.

dh) wortelsuffix of worteluitbreiding is. Dit *gen* vinden wij: 1° met een *u*-uitbreiding in Keltisch *genu* «mond» (waarvan Iersch *gin*, Oudcornisch *genau*: met svarabhaktische vocaal, zie PEDERSEN § 15); Grieksch *gēnus* «kin», Gotisch *kinnus* «wang», Nederlandsch *kin*, enz.; 2° met een *ā*-uitbreiding in Latijn *gena* «wang»; 3° met een *dh*-uitbreiding in Litauwsch *zandas* (58) «kinnebak» en Grieksch *gnáthos* «kinnebak» (59). Blijkens beide laatste vormen is een Indo-europeesch *g^e/on₃-dh-o-s* te reconstrueeren, waarvan het *o*-vocalisme bewaard is in het Litauwsch, het *nul*-vocalisme in het Grieksch en het *e*-vocalisme in het Keltisch (*genad* » *gend*). Dit laatste heeft dan vermoedelijk de Keltische beteekenis «mond».

Dit Keltische woord *gen-* komt herhaaldelijk in toponiemen voor: o.m. *Genava* (Genève) en *Genapa*, *Ganapa* (de talrijke *Jemeppe's* en *Genappe's* (60). Vermits al deze plaatsen aan mondingen van beken of rivieren liggen, is het duidelijk dat, in toponymisch gebruik, *gen-* niet «mond», maar «monding» beteekent. Van «mond» tot «monding» van «bouche» tot «embouchure»; is trouwens slechts een stap. Ook in het Germaansch zijn analoge gevallen niet zeldzaam: *Muiden*, *Diksmuide*, *Dendermonde*, *Rupelmonde*, *Roetmond*, enz.

Langs zuiver taalkundigen weg komen wij dus tot de conclusie dat *Gend* «monding» beteekent. Welnu, het oudste *Gen*, waar de Sint-Baafsabdij opgericht werd, lag aan de monding van de Leie in de Schelde (of van de Schelde in de Leie?). Een betere naam kon werkelijk niet uitgedacht worden.

De voorafgaande taalkundige beschouwingen wettigen de volgende historische corollaria.

Er is, nog in de 8^e eeuw, een afzonderlijke naam voor den pagus: *Gandau*, en voor de localiteit: *Gend*, *Gand*. In de 9^e eeuw komt echter verwarring. Immers, toen *Gandau* eenmaal het stadium *Gandō* bereikt had, was het verschil met den stadsnaam *Ganda* zeer gering; vooral in

(58) Bij gebrek aan zetmateriaal in de drukkerij kon de omgekeerde circumflex boven de *z* niet geplaatst worden. Ook elders kon niet steeds het adequate letterteken of diacritisch teeken gekozen worden.

(59) PEDERSEN, op.cit., § 96. A. ERNOUT et A. MEILLET, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 1939², p. 564. Cf. over *zandas* en *gnáthos* nog: H. HIRT, in: *Indogermanische Forschungen* X (1899), p. 53. WALDE-POKORNY, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen* I (Berlin-Leipzig 1930), 587.

(60) CARNOY, *Dict. étym.*, pp. 206 en 294.

Latijnsche dokumenten, waar *Gando* als dat. sing. kon opgevat worden, was verwarring onvermijdelijk; men moest uitzien naar een nieuwen naam voor den pagus: *pagus Gandensis*. Anderzijds bleef de traditio- neele latinisatie *Gandavum* in gebruik. Dat dit in de dokumenten ten slotte de naam van de stad wend, is des te beter te begrijpen daar ook *Blandinium* in Gandau lag en een benaming *castrum Gandavum* dus ook voor *Blandinium* (welke ook de beteekenis moge wezen van *castrum*) opging; bij de 10^e eeuwse veete tusschen *Blandinium* en S. Baafs zullen de monniken uit deze laatste abdij, die *Gand* en *Gandavum* verwarden, den naam *Gandavum* voor zich alleen opgeëischt hebben, hetgeen tot de gelijkstelling *Gand-Gandavum* des te meer bijdroeg.

Nog een ander corollarium ligt voor de hand. De pagus Gandau is niet pas een stichting uit de 8^e eeuw, vermits het woord toen al een fonetische evolutie doorloopen had. De stichting van Gandau dateert dus van vóór de 8^e eeuw. En toen had Gent al een zeker belang vermits het, zooals Kortrijk, Doornik, Terwaan, Boulogne, enz., zijn naam aan een pagus kon schenken. Gent is echter nog heel wat ouder. Vermits *genad* uit het Indo-europeesch overgeërfd is, maar in het latere Keltisch heelemaal verdrongen schijnt door *genu*, lijkt het woord wel tot een ouder stadium te behooren. De naam van Gent is vrijwel zeker ouder dan die van b.v. Kortrijk en Doornik. Vermoedelijk is *Gent* zelfs één van de oudste plaatsnamen in het Vlaamsche land.